

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МОБІЛЬНІСТІ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

Стрюк М. І., Семеріков С. О., Стрюк А. М.

ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг

Анотація. У статті проведено комплексне дослідження проблеми мобільності у соціально-педагогічних та технічних системах. Виокремлено основні тенденції розвитку академічної мобільності (перехід від мобільності студентів до мобільності програм і постачальників освітніх послуг) та схарактеризовано нові програми мобільності (франчайзінг, подвійні/спільні ступені, поєднання, нострифікація тощо). Розглянуто нові види постачальників мобільності та акцентовано увагу на віртуальних університетах, що є сьогодні основою віртуальної мобільності студентів і діяльність яких базуються на використанні нових ІКТ у вищій освіті, насамперед – Інтернет та мобільних навчальних середовищ.

Abstract. A comprehensive study on the problem of mobility in the socio-educational and technical systems. The major trends in academic mobility are identified (the transition from student mobility to mobility programs and educational services providers), the new mobility programs (franchising, double/joint degrees, combinations, nostrification etc.) are characterized. The new types of mobility providers are reviewed and attention is focused on virtual universities that are now the basis of virtual mobility of students and activities which are based on the use of new ICT in higher education, especially – the Internet and mobile learning environments.

«Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [13] визначає напрями перебудови вітчизняної системи освіти у зв'язку з необхідністю її інтеграції в європейський і світовий освітній простори, переходом до постіндустріальної цивілізації, чим має забезпечитись сталий розвиток України в першій половині ХХІ століття. Удосконалення структури вітчизняної системи освіти передбачає приведення структури і змісту вищої освіти у відповідність до європейських стандартів, урізноманітнення моделей організації освіти, задоволення освітніх інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу на основі прогнозування тенденцій інноваційного розвитку системи освіти з використанням результатів порівняльно-педагогічних досліджень.

Огляд напрямів підтримки вищої освіти та останніх звітів Європейської Комісії [9] показує, що ключем до побудови європейського освітньо-наукового простору є мобільність, адже головним проявом спрямованості системи освіти на особистість є створення для будь-якого члена суспільства можливості отримання освіти будь-якого характеру та рівня в будь-який період його життя та в будь-якому місці [8]. Розвиток інформаційно-комунікаційних

технологій (ІКТ) створив умови для виникнення та розвитку інноваційних технологій дистанційного, електронного, комбінованого та мобільного навчання. Остання технологія уособлює ключові характеристики розвитку ЄПВО: мобільність усіх суб'єктів навчання, неперервність освіти, навчання протягом всього життя, особистісна орієнтація навчання, дослідницький підхід у навчанні, інноваційність, соціально-конструктивістський підхід до організації навчання та ін.

Досвід реформування європейської системи вищої освіти показує, що розв'язання проблеми підвищення якості освіти вимагає комплексного використання інноваційних технологій та засобів навчання. Впровадження мобільного навчання в систему вищої освіти України має неоціненне значення для її модернізації та інтеграції у ЄПВО, оскільки наша держава географічно й історично європейська, у політичній, економічній, соціальній і духовній сферах зорієнтована на загальноєвропейські цінності та освітні стандарти.

Мобільність як новий трансдисциплінарний напрям досліджень охоплює питання просторової мобільності людей і речей, циркуляцію повідомлень, зображень, капіталу тощо, а також вивчає фізичні засоби для руху, такі як інфраструктура, транспортні засоби та програмне забезпечення, використання яких надає можливість переміщуватися та здійснювати комунікацію, об'єднуючи чисто «соціальні» проблеми соціології (нерівність, влада, ієрархія) з «просторовими» проблемами географії (територія, кордони, масштаб) і «культурними» проблемами антропології та медіастудій (дискурси, уявлення, схеми). При цьому сам рух може бути не тільки реальним (географічна мобільність чи фізичне переміщення об'єктів), а й уявним (уявлювані подорожі, віртуальні екскурсії тощо), надаючи можливість людям жити більш «мобільним життям» навіть за фізичних (матеріальних, соціальних та ін.) обмежень. Ураховуючи провідну роль комунікації у навчанні, така мобільність стає основою для організації віртуального (електронного) навчання.

Людина може мати високий ступінь віртуальної мобільності засобами мобільних комунікацій без необхідності фізичного переміщення (віддалена робота з високим рівнем професійної, соціальної та економічної мобільності), проте може й мати високий ступінь географічної мобільності без можливості зміни особистого вибору та компетентності (роз'їзна робота з низьким рівнем професійної, соціальної та економічної мобільності).

Мобільність освіти є принциповою характеристикою єдиного освітнього простору, на формування якого спрямований, зокрема, й Болонський процес: достатньо згадати принципи Великої хартії університетів [12], в тому числі четвертий принцип – принцип

мобільності, що розуміється в найширшому сенсі – мобільність знання. Його реалізація у *академічній мобільності* (можливості для студентів та викладачів перемішатися між різними освітніми установами всередині і за межами своєї країни) із самого початку була тісно пов'язана із соціальною та професійною мобільністю: так, Е. Девіс (Allison Davis) та Дж. Доллард (John Dollard) у 1940 р. розглядали її у контексті особистісного розвитку негритянської молоді у містах американського півдня [3, с. 57].

Е. Ко (Edmond Ko) вводить поняття *студентської мобільності* як здатності студентів навчатися або працювати після завершення навчання у ВНЗ, перетинаючи національні кордони [7, с. 209]. Дослідник підкреслює, що важливим наслідком глобалізації є підвищення мобільності студентів, вступників та випускників університетів: особа, що має високий рівень мобільності, може вчитися (бути академічно мобільною), працювати (бути географічно та професійно мобільною), співпрацювати та бути конкурентоздатною в будь-якій країні. Важливим наслідком цього є зростання необхідності введення міжнародних норм і стандартів, за допомогою яких академічні кваліфікації з різних країн можуть бути порівняні та визнані. Крім цього, урахуваючи тенденцію до навчання протягом усього життя, необхідним є також міжнародне унормування дистанційного навчання, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації тощо.

Сприятливим для академічної мобільності є створення та поширення філій вищих навчальних закладів за межами країни, що веде до мобільності постачальників освітніх послуг, освітніх проектів, навчальних програм та матеріалів тощо за допомогою таких нових форм, як комерційна концесія (франчайзинг), спільні ступені та партнерська співпраця (державна/приватна, некомерційна/комерційна, місцева/іноземна, установ/корпорацій). Нові типи партнерств формуються у відповідь на зростаючий попит на доступ до вищої освіти, а в багатьох випадках – здобуття іноземної академічної кваліфікації.

У розвитку академічної мобільності Дж. Найт (Jane Knight) виокремлює дві важливі тенденції. Перша тенденція – зміщення від мобільності студентів до програм і постачальників мобільності. Важливо відзначити, що кількість студентів, що прагнуть отримати освіту в зарубіжних країнах, як і раніше, зростає, але сьогодні більше уваги приділяється доставлянню іноземних академічних курсів і програм студентам в їх рідній країні. Друга тенденція – зміщення орієнтації від співробітництва в цілях розвитку до конкурентоспроможної торгівлі [6, с. 510].

До нових програм мобільності Дж. Найт відносить [5, с. 383]:

– *франчайзинг* (franchise) – угода, за якою постачальник в країні-джерелі дозволяє постачальникові з іншої країни доставити у неї свій курс/програми/послуги;

– *подвоєння* (twinning) – тип транснаціональної освіти, в якому студент частину часу навчається у місцевому ВНЗ, а частину – у зарубіжних установах, пов'язаних із місцевим ВНЗ;

– *подвійні/спільні ступені* (double/joint degree) – тип освіти, за якого постачальники в різних країнах співпрацюють, дозволяючи студентам набирати кредити у кожного постачальника з метою отримання кваліфікації від кожного з них;

– *поєднання* (articulation) – тип освіти, що базується на домовленості між постачальниками, розташованими у різних країнах, що надають можливість студентам набрати кредити за узгодженими курсами/програмами, спільно пропонованими всіма постачальниками;

– *нострифікація* (validation) – домовленість між постачальниками у різних країнах, що дозволяють постачальнику у приймаючій країні присудити кваліфікацію постачальника у країні-джерелі;

– *віртуальна/дистанційна* (virtual/distance) – угода, за якими постачальники поставляють курси/програми для студентів у різних країнах у дистанційному та онлайн-режимі.

Постачальники мобільності можуть бути описані через фізичне або віртуальне переміщення навчального закладу (установи, організації, підприємства) через державні кордони з метою надання освітніх послуг студентам інших країн. На відміну від програм мобільності, постачальники мобільності не вимагають фізичного переміщення студентів. Кредити та кваліфікації присвоюються іноземним постачальником (іноземні, місцеві, власні) або афілійованим місцевим партнером. Основними видами постачальників мобільності є [5, с. 385]:

– *філія* – закордонний постачальник створює в іншій країні свою філію, надаючи студентам іншої країни свої курси і програми та присуджуючи власну кваліфікацію;

– *автономна установа* – іноземний постачальник (університет, компанія, або альянс/мережа) створює в іншій країні автономний ВНЗ, який не має батьківського у країні постачальника, що пропонує курси/програми і присуджує кваліфікацію;

– *придбання/злиття* – іноземний постачальник купує частину або 100% місцевого ВНЗ;

– *навчальний центр/навчальний сайт* – іноземний постачальник організує навчальний центр у іншій країні (що співпрацює з місцевими постачальниками або є незалежним від них) для підтримки студентів з

опанування їх курсів/програм;

– *аффіліація/мережі* – різні види державних і приватних, традиційних і нових, місцевих та іноземних постачальників, що співпрацюють у рамках інноваційних типів партнерств щодо створення мереж/установ із доставляння курсів і програм місцевим і зарубіжним студентам у традиційний або дистанційний спосіб;

– *віртуальний університет* – постачальник, який надає освітні послуги студентам у різних країнах за допомогою дистанційної освіти з використанням переважно Інтернет-технологій, як правило, без підтримки очного навчання.

М. ван дер Венде (Marijk van der Wende) наголошує, що віртуальні програми мобільності та віртуальні університети сьогодні є основою *віртуальної мобільності студентів*, що базується на використанні нових ІКТ у вищій освіті, насамперед – Інтернет та мобільних навчальних середовищ [11]. Електронне навчання (e-learning) сприяє глобальному доступу до вищої освіти, сприяючи педагогічним інноваціям та зниженню вартості навчання. Сьогодні віртуальні університети та комбіноване навчання складають серйозну конкуренцію традиційним університетам та очному навчанню [14].

С. Авведудо (Sveva Avveduto) [2, с. 286], характеризуючи *мобільність аспірантів та науковців*, вказує, що мобільність висококваліфікованих фахівців може розглядатися з різних точок зору: як політичне питання витоку/притоку людських ресурсів («витік мізків»), як проблема справедливості розподілу людських ресурсів між регіонами, що знаходяться на різних рівнях розвитку, як проблема політики міграції та ін.

Людські ресурси є важливим елементом суспільно-економічного розвитку, і всі інвестиції в їх освіту і доцільне використання вважаються необхідними для загального благополуччя суспільства й економіки.

У цьому контексті інтернаціоналізація освіти та науки є основними компонентами, що сприяють розвитку «найкращої робочої сили» – робочої сили, що займається дослідженнями у галузі науки та технологій, що складається насамперед з аспірантів та науковців, для яких мобільність є ефективним засобом поширення та взаємопроникнення знань і технологій.

Межа між мобільністю та міграцією для висококваліфікованих фахівців часто стає менш очевидною. С. Авведудо вважає, що у глобалізованому суспільстві недоречно ототожнювати мобільність аспірантів і учених із їх прагненням вирватися із країни походження: швидше за все слід розуміти її як вільне пересування людей та ідей, а не як «перетікання» інтелекту.

Необхідність конкурувати, співпрацювати і працювати з іншими вченими є органічною властивістю науково-дослідної діяльності. Четвертим принципом Великої Хартії Університетів [12], підписанням якої у 1988 р. розпочався Болонський процес, є наступний: «Університет є хоронителем традицій європейського гуманізму. У здійсненні свого покликання він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні і політичні кордони і затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур». Для досягнення цієї цілі вимагаються ефективні засоби, що відповідають теперішнім умовам: «Університети, особливо європейські, розглядають взаємний обмін інформацією і документацією, а також збільшення кількості спільних проектів для розвитку освіти, як основний елемент постійного прогресу знань. Тому, як і в ранні періоди своєї історії, вони стимулюють мобільність викладачів і студентів, а також розглядають загальну політику в питанні рівного статусу, звань, іспитів (без упередженого ставлення до національних дипломів) і присудження стипендій як необхідний інструмент для здійснення своєї місії».

Європейські університети відіграють вирішальну роль у просуванні академічної мобільності. Кожен університет має власні стратегії і програми вищої і післявузівської освіти, надаючи висококваліфікованим членам академічної спільноти різні види мобільності: від короткострокової відпустки до цілорічного тимчасового працевлаштування. Питання в тому, щоб визначити оптимальну частку мобільності в кар'єрі, в навчальному закладі або у країні. Якщо ця частка перевищена або не досягнула оптимальної її величини, можуть виникнути проблеми. Надлишок мобільності може викликати менше проблем, ніж його відсутність.

Мобільність аспірантів і вчених є в основному їх особистим вибором (можливість отримати досвід роботи за кордоном часто розглядається і сприймається як студентами, так і викладачами, як цінність сама по собі), але може заохочуватися державними та міждержавними програмами і угодами, спрямованими на сприяння обміну дослідниками, адже у даний час підвищена мобільність вважається одним із показників здорової та інноваційної системи вищої освіти і науки. «Зелена книга» Єврокомісії «Європейський дослідницький простір» стверджує, що і уряди, і установи повинні сприяти національній та міжнародній мобільності аспірантів і вчених як найважливішого елемента Європейського дослідницького простору (ERA – European Research Area) – об'єднання наукового співтовариства, бізнесу та громадян, що має такі характеристики:

– адекватний потік компетентних дослідників з високим рівнем мобільності між установами, галузями науки та виробництва, країнами;

– дослідницька інфраструктура світового рівня, інтегрована, мережева та доступна для дослідницьких груп з різних країн Європи та світу, зокрема завдяки новому поколінню електронних комунікаційних інфраструктур;

– кращі науково-дослідні установи, що займаються ефективним державно-приватним співробітництвом та партнерством, формуючи ядро дослідницьких та інноваційних «кластерів», включаючи «віртуальні дослідницькі спільноти», що в основному спеціалізується на міждисциплінарних дослідженнях та залучають критичну масу людських і фінансових ресурсів;

– ефективний обмін результатами досліджень, зокрема між дослідниками і промисловістю, а також із громадськістю в цілому;

– добре скоординовані дослідницькі програми та пріоритети, включаючи значний обсяг спільних програм з міждержавним фінансуванням на європейському рівні з урахуванням загальних пріоритетів;

– широка відкритість Європейського дослідницького простору світу з особливим акцентом на сусідні країни і спрямованість на вирішенні глобальних проблем з партнерами в Європі [4, с. 2-3].

Незважаючи на комплексні дослідження поточного стану та перспектив розвитку мобільного навчання у країнах Європейського Союзу [39] та світу [2], виконані у рамках освітньої та культурної програми Socrates, систематичного дослідження вимагають питання:

– форм організації, методів та засобів мобільного навчання студентів у системах вищої освіти країн Європейського Союзу;

– спільного та особливого у реалізації мобільного навчання студентів у системах вищої освіти країн Європейського Союзу;

– перспектив розвитку мобільного навчання студентів у системах вищої освіти країн Європейського Союзу;

– використання європейського досвіду мобільного навчання студентів у системі вищої освіти України.

Компаративний аналіз тенденцій розвитку систем вищої освіти країн Європейського Союзу та України виявив такі суперечності:

– між необхідністю забезпечення всеохопної мобільності навчання студентів у системі вищої освіти та реалізацією лише окремих її складових;

– між потенціалом мобільного навчання студентів у системі вищої освіти та недостатнім його психолого-педагогічним супроводом;

– між станом наукових компаративістських досліджень досвіду

мобільного навчання студентів, накопиченого за кордоном в цілому та в країнах Європейського Союзу зокрема, та потребами його наукового осмислення та ефективного використання в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Achievements of Mobile learning Today [online] / Ana Dias, Desmond Keegan, Gabor Kismihok, Nevena Mileva, Torstein Rekkedal. – 2008. – 178 p. – Available from : http://www.exact.ie/ebook/achievements/Achievements_of_Mobile_learning_Today.pdf
2. Avveduto S. Mobility of PhD Students and Scientists / S. Avveduto // International Encyclopedia of Education. Third Edition / Editors-in-Chief Penelope Peterson, Eva Baker, Barry McGaw. – Oxford : Elsevier – Academic Press, 2010. – Volume 4. – P. 286-293.
3. Davis A. Children of bondage : the personality development of Negro youth in the urban South / Allison Davis, John Dollard. – Washington : American Council on Education, 1940. – XXVIII+299 p.
4. Green Paper : The European Research Area: New Perspectives [online] / Commission of the European Communities. – Brussels, 2007. – 23 p. – Available from : http://ec.europa.eu/research/era/pdf/era_gp_final_en.pdf
5. Knight J. Crossborder Education: An Analytical Framework for Program and Provider Mobility / Jane Knight // Higher Education: Handbook of Theory and Research. Volume XXI / Edited by John C. Smart. – Dordrecht : Springer, 2006. – P. 345–395.
6. Knight J. Higher Education Crossing Borders / J. Knight // International Encyclopedia of Education. Third Edition / Editors-in-Chief Penelope Peterson, Eva Baker, Barry McGaw. – Oxford : Elsevier – Academic Press, 2010. – Volume 4. – P. 507–513.
7. Ko E. The Washington Accord on Engineering Curriculum / E. Ko // International Encyclopedia of Education. Third Edition / Editors-in-Chief Penelope Peterson, Eva Baker, Barry McGaw. – Oxford : Elsevier – Academic Press, 2010. – Volume 4. – P. 209-215.
8. MOTILL : Mobile Technologies in Lifelong Learning/Best practices / Edited by M. Arrigo, O. Di Giuseppe, G. Fulantelli, M. Gentile, G. Merlo, L. Seta, D. Taibi. – Palermo : Eurografica s.r.l, [2010]. – 63 p.
9. Study on Mobility Developments in School Education, Vocational Education and Training, Adult Education and Youth Exchanges [online] / European Commission. – June 2012. – 418 p. – Available from : <http://ec.europa.eu/education/documents/more-information/mobility-study-report.pdf>
10. The Role of Mobile Learning in Europe Today [online] / José Carvalho,

- Ignacio Carril, Ana Dias, Zsolt Ispán, Jim Jack, Desmond Keegan, Gabor Kismihók, Nevena Mileva, Morten Flate Paulsen, Torstein Rekkedal, Bernadette Simpson. – 2008. – 306 p. – Available from : http://www.exact.ie/ebook/mobilelearning/The_Role_of_Mobile_learning_in_Europe_Today.pdf
11. Wende M. van der. Internationalization of Higher Education / M. van der Wende // International Encyclopedia of Education. Third Edition / Editors-in-Chief Penelope Peterson, Eva Baker, Barry McGaw. – Oxford : Elsevier – Academic Press, 2010. – Volume 4. – P. 540–545.
 12. Велика Хартія Університетів [Електронний ресурс] – Болонья, 18 вересня 1988. – Режим доступу : <http://www.magna-charta.org/magna.html>
 13. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ № 344/2013 від 25.06.2013 [Електронний ресурс] / Президент України. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15828.html>
 14. Стрюк М. І. Навчальний об'єкт як компонент мобільного навчання / М. І. Стрюк, А. М. Стрюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна / [редкол. : П. С. Атаманчук (голова, наук. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип. 18 : Інновації в навчанні фізики: національний та міжнародний досвід. – С. 83-86.